

СПРАВА ПРО ВИСВЯЧЕННЯ АНАТОЛІЯ МЕЛЕСА НА ІЕРОДИЯКОНА 1746 РОКУ

Андрій КРАВЦОВ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-1648-3886>

історик, археограф, джерелознавець,

м. Київ, Україна,

e-mail: kravtsov.andry@gmail.com

У Центральному державному історичному архіві в Києві¹ зберігається фонд № 990 «Переяславсько-Бориспільська духовна консисторія». Серед майже двох тисяч архівних одиниць цього фонду є одна, що має на перший погляд непримітний заголовок: «Справа про прийняття ченців у монастирі Переяславсько-Бориспільської єпархії». Насправді це об'єднання двох окремих діловодних справ. Одна з них, зі старим заголовком «Дѣло о принятіи монаха Анастасія на житіє въ катедрѣ и о произведеніи его во ієродіаконна съ нареченіємъ имени Анатолій»², датується кінцем червня 1746 р. Автобіографічні відомості, що містяться у матеріалах «допроса»³, дають змогу ідентифікувати вказану особу як видатного українського церковного діяча XVIII століття — Анатолія Мелеса (мирське ім'я — Олексій), який свого часу намагався створити самостійну архієрейську кафедру на землях Запорозької Січі.

Народився він 1724 р.⁴ в м. Золотоноша Переяславського полку. Його батько, Василій, був переселенцем з Волощини. У 1743 р. Олексій завершив навчання в Києво-Могилянській академії, досягнувши рівня класу пітики. Того ж року він повернувся додому, а згодом вирушив до Волощини, де прийняв чернечий постриг (рясофор) в Треїстенському монастирі з ім'ям Азарій. У 1745 р. він здійснив паломництво до Києва. На зворотному шляху зупинився в Мотронинській обителі, де був пострижений у мантию з ім'ям Анастасій⁵ [1, с. 323]. Подальша його біографія достатньо повно висвітлена на сторінках численних публікацій [1; 2; 3; 4].

Документи архівної справи про висвячення в ієродіакона уточнюють окремі аспекти життєпису Анатолія Мелеса. Зокрема, вдалося точніше встановити ймовірний рік його народження — 1724, а також ім'я, з яким він був пострижений у ченці в Мотронинському монастирі. Процес висвячення відбувся наприкінці червня 1746 р. (за старим стилем). Загалом справа є цінним біографічним зібранням документів, оскільки є найбільш ранім з уведених в науковий обіг джерел про життя Ана-

¹ Далі по тексту «ЦДІАК».

² Док. I з додатку.

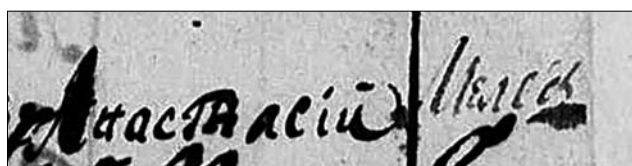
³ Док. III.

⁴ Впливає з док. III.

⁵ Впливає з док. II та III.

толія Мелеса. Інші належать до пізнішого періоду його життя або були складені вже після смерті останнього.

Останній документ справи — прохання про дозвіл на сповідь для подальшого висвячення на ієродиякона⁶ — містить автограф Мелеса, де його прізвище записано з м'яким знаком на кінці — «Мелесь». Ця знахідка підтверджує позицію історика Сергія Шуміла, який практикує написання в такій формі. Втім, змінювати загальноприйнятий варіант прізвища з «Мелес» на «Мелесь» варто після ширшого фахового обговорення.

Автограф Анатолія Мелеса (док. IV)

Оригінальна діловодна справа містить чотири документи, включно з внутрішнім описом, створеним під час упорядкування архіву консисторії. Усі вони є оригіналами й публікуються в повному обсязі. При їх відтворенні дотримано наступних правил. З літер, що вийшли з ужитку, зберігаються «ѣ», «ы», «ѣ», «ѧ» та «ѵ». Інші замінюються на сучасні відповідники. Поєднання діакритичних знаків та літери «и», що позначало звук «ї», передано сучасною буквою «і». Єрик перед голосними позначається як апостроф. Інші діакритичні знаки не передаються. Надрядкові літери вносяться в рядок і передаються як звичайні. Титла та скорочення розкриваються в круглих дужках, а реконструювані частини тексту — в квадратних. Орфографія та пунктуація наближені до сучасних правил правопису. Завершення сторінки (крім кінцевої) позначається двома скісними рисками. Кожен документ супроводжується археографічним заголовком, що містить датування та короткий зміст, а також археографічною легендою з вказівкою на місце зберігання (архівний шифр). Дати подано за старим стилем. Оскільки діловодна справа 1746 р. мала власну нумерацію (крім пізнішого змісту), вона зазначається після сучасного архівного аркуша в круглих дужках.

⁶ Док. IV.

ДОДАТОК

I

1786 р. — Внутрішній опис справи, складений під час упорядкування архіву Переяславсько-Бориспільської консисторії

Описаніє

дѣла о принятїи монаха Анастасїа на житїе въ катедрѣ и о произведенїи его во ієродїакона съ нареченїемъ имени Анатолїи. Учинено 1786 года.

1	Доношенїе от монаха Анастасїа преосвященному епископу Никодиму 1746 года іюня 22 д(ня) поданное. На листу.
2	Допросъ оного монаха іюня 22 д(ня). На листу.
3	Доношенїе от оного жѣ монаха его преосвященству іюня 27 д(ня) поданное. На листу.

Итого листовъ: 3

Номер справи (вгорі арк. справа): № 163. Остання цифра виправлена, попередній номер був «162».

ЦДІАК. Ф. 990. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 9. Оригінал.

II

1746 р., червня 22. — Прохання монаха Анастасїа до переяславського єпископа Никодима щодо дозволу на проживання в його кафедрі

Великому г(ос)п(о)д(и)ну яснѣ в Б(о)гу преос(вя)щеннѣйшому Курѣ Никодиму епис(ко)пу Переяславскому и Борисполскому

Всенижайшее доношенїе В прошломъ [1]742 годѣ пос[т]риженъ я, нижайшїй, Молдавской области в м(о)н(а)ст(и)рѣ имянуемомъ Трейстени ігуменомъ іеросхимонахомъ Михайломъ в росфорного монаха. А настоящего [1]746 года в февраль м(ѣ)с(я)цѣ в заграничномъ Мотренинскомъ катедрѣ Вашего преос(вя)щенства м(о)н(а)ст(и)рѣ строїтелемъ іеромонахомъ Мелетїемъ в мандїйнаго. А н(и)нѣ краинее мое возимѣлъ намѣренїе неисходно житѣ в катедрѣ Вашего преос(вя)щенства.

Того ради, съ глубочайшою моею покорностию Вашего яснѣ в Б(о)гу преос(вя)щенства, прошу

явить свою архипастирскую милость ради неисходного по смерти мою в катедрѣ житія учинить милостивое опредѣленіе, о чомъ и паки повергше себе под стопа с(вя)тителскіе Вашего ясне в Б(о)гу преос(вя)щенства, всемирнѣнѣше прошу.

1746 года, іюня 22 дня.

Вашего ясне в Б(о)гу преос(вя)щенства
Всенижайшій рабъ монахъ
Анастасій

Помітка (вгорі арк.): Записавъ в протоколъ его преос(вя)щенства помѣту кому надлежитъ объявить, а монаха Анастасія по ѡормѣ допросивъ представитъ к разсмотрѣнію.

Резолюція єпископа Никодима (знизу арк. і на звороті вгорі): Іюня 22 дня 1746 году, монаха Анастасія принять в кафедрѣ и опредѣлитъ ему келію и ежели до крылоса способенъ, велѣтъ на кр[ыло]//сѣ отправлять послушаніе до разсмотрѣнія нашего. Никодим епис(ко)пъ Переясловскій.

Вхідний номер (знизу арк.): № 539 ВКЗ⁷.

ЦДІАК. Ф. 990. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 10 (1). Оригінал.

III

1746 р., червня 22. — *Розпитування («допросъ»)* монаха Анастасія про його життєпис і про те, чи ставив він свій підпис на присяжних листах

1746 года іюня 22 д(ня) в духовной консисторіи монахах Анастасій^а Васил'євъ^{а8} допросомъ показаль.

1

Родился де онъ, полку Переяславского в мѣстечку Золотоноши съ родителей званія посполитого. Мирское ему імя было Алексѣй, а обучень руской и по школу риторику латинско[й] грамматамъ. Рукодѣлія же никакого не знаеть, а лѣтъ ему от роду двадцать два.

2

В прошломъ 1742 годѣ пострижен онъ, Молдавской области в монастирѣ имянуемомъ Трейстени ігуменом іеросхвмонахом Михаїлом, в росоворного монаха. А настоящего 1746 года в ѡеvралѣ м(ѣ)сяцѣ, в заграничномъ Мотренинскомъ м(о)н(ас)т(и)рѣ строїтелемъ іеромонахомъ Мелеті[е]мъ в мандійного.

⁷ Аббревіатура ВКЗ розшифровується «в книгу записанъ».

⁸ Дописано над рядком.

3

В прошломъ 1741 декабря 10 д(ня) к указнымъ на вѣрность ея імператорскому величеству великой государынѣ імператрицѣ Елисаветѣ Петровнѣ самодержицѣ всероссійской, а в [1]742 годѣхъ⁶ — ноября 28 д(ня)⁶⁹ законному ея імператорскаго величества наслѣднику его імператорскому // высочеству благовѣрному г(осу)д(а)рю и великому князю Петру Ѳеодоровичу присягамъ в церквѣ Б(о)гоявленского Братско-училищного м(о)н(ас)т(и)ря лейбъгвардіи Семеновского полку прапорщикомъ Димитріемъ Добровскимъ да гарнизона Глуховского прапорщикомъ же Петромъ Кириловичемъ былъ приводимъ и на присяжныхъ листахъ подписался.

Скрипа: К сему допросу // монахъ Анастасіи подписался.

ЦДІАК. Ф. 990. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 11 (2) і зв. Оригінал.

IV

1746 р., червня 27. — *Прохання монаха Анастасія до переяславського єпископа Никодима щодо дозволу на сповідь, задля висвячення в сан ієродіакона*

Ясне в Б(о)гу преос(вя)щеннѣйшому Кврѣ
Никодиму епис(ко)пу Переясловскому
и Борисполскому

Покорное доношеніе

По Благословенію Вашего преос(вя)щенства приказано мнѣ, нижаишому, приуготовляються къ по(свя)щенію во ієродіакона.

Покорнѣнѣше прошу Вашего преос(вя)щенства, яко уже по возможности моей приуготовившагося, бл(а)гословить своимъ пастирскимъ бл(а)гословеніемъ отпуститъ къ д(у)ховному отцу къ исповѣди.

1746 года, іюня 27 дня

Вашего преос(вя)щенства нижаишій
послушникъ м(о)н(ас)т(и)ра катедралнаго
Переясловского монахъ
Анастасій

Помітка (вгорі арк.): Записавъ положит в архивъ.
Автограф (у правому полі по центру арк., біля імені Анастасій): Мелесь.

Резолюція єпископа Никодима з дозволом на сповідь: Іюня 27 дня, 1746 году къ исповѣди и быть готову к произведенію. Н(і)кодим еп(ископъ).

⁹ Дописано над рядком.

Помітка про успішну сповідь: 1746 года, іюня 27 дня по ісповѣди ієромонаха Дамаскина достоинъ діаконаства.

Помітка про висвячення в ієродиякона: Монахъ Анатоліи хиротонисанъ во діакона в соборной кафедральной ц(е)ркви Вознесения Г(о)сп(о)дня 1746 году, іюня 28 дня. Далі слідує підпис єпископа Нікодима: Нікодим епис(ко)пъ Переясловский.

Вхідний номер (знизу арк. зліва): № 607 ВКЗ.

Підписка ієродиякона Анатолія (на звороті): 1746 года, іюня 28 дня я, ниже подписавшійся, даю сію мою въ духовную консисторію подписку въ томъ, что рукоположенъ я его преосвященствомъ въ кафедральной Переясловській монастирь во ієридиякона, въ коемъ долженъ я по смерти свою неісходно жить и поданной мнѣ власти священная дѣйствовать какъ правила святыхъ отц(ов)ъ повелѣвают. А ежели бы я съ оног(о) м(о)н(ас)т(и)ря куди и зійшолъ или гдѣ кромѣ своего м(о)н(ас)т(и)ря дерзнулъ свя-

щенная дѣйствовать, подвергаю себе Божієму і его преосвященства вѣчному неблагословенію въ томъ і подписуюсь.

Ієродіаконъ Анатолій

ЦДІАК. Ф. 990. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 12 (3). Оригінал.

1. Прокоп'юк О., Ткачук В. «Пригода» афонського архімандрита Косми або історія поширення часточок «Животворного Древа» в Київській митрополії у середині XVIII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2020. Вип. 15—16. С. 317—356.
2. Григорович Н. Анатолій Мелес єпископ (исторический очерк). *Русский архив*. 1870. С. 689—743.
3. Тупик С., Чурочкін О. Анатолій Мелес у спогадах Гавриїла Добриніна. *Сіверщина в історії України*. 2013. Вип. 6. С. 275—278.
4. Шумило С. Автобіографічні спогади Паїсія Величковського про мандри українськими та молдово-вахійськими землями в 1740-ті рр. як джерело з історико-географічних студій. *Історико-географічні дослідження в Україні*. 2023. Вип. 17. С. 193—221.